

УНІАТСЬКИЙ РУХ У КОСТОПІЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ В 1920-х – 1930-х рр.

О. М. Федчук

Волинська духовна семінарія

ol_fedchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

Ключові слова: неоунія, греко-католики, Костопільський повіт, Антонівка, Яблунне, Мале Седлище.

Одним із маловивчених явищ релігійного життя на Волині часів міжвоєнної Польщі була неоунія. Метою даного дослідження є аналіз розвитку уніатського руху в Костопільському повіті Волинського воєводства в 1920-х – 1930-х рр. Її досягнення передбачає окреслення кола осіб, втягнутих у цей рух; розкриття особливостей керування ним та встановлення осіб, які займалися безпосередньою місіонерською та пастирською роботою на місцях; виявлення центрів унії на Костопільщині та з'ясування їх подальшої долі. Методологія дослідження спирається на принципи історизму, об'єктивності та критичного аналізу джерельного матеріалу. Дослідити архівні джерела дало можливість застосування загальнонаукових (аналізу і синтезу, порівняння, узагальнення, статистичного) та спеціально-історичних (проблемно-хронологічного, історичної реконструкції, історико-типологічного, історико-генетичного, біографічного) методів. В процесі дослідження виявлено, що уніатський рух у міжвоєнний період розвивався у Костопільському повіті в двох напрямках. Перший був пов'язаний із колонізацією цього краю вихідцями з Галичини, які сповідували греко-католицьку віру. Саме через чималу кількість галицьких колоністів у 1926 р. в Костополі було відкрито місію редемптористів, яка через рік перебралася до Ковеля. До певного часу галицькі колонії на Костопільщині продовжували обслуговувати редемптористи, які час від часу приїздили сюди, але в 1931 р. Луцьким католицьким біскупом у с. Антонівка було відкрито окрему греко-католицьку парафію, яка відтоді стала духовним центром унії у повіті. В кількох селах цієї парафії були власні каплиці, що дало змогу забезпечити доступом до регулярних богослужінь більшість греко-католиків Костопільщини. Другий напрямок полягав у залученні до неоунії місцевого православного населення, але після ряду невдач у цьому руслі в другій половині 1920-х рр. такі намагання припинилися й у 1930-х рр. уже не фіксувалися. Практичне значення досягнутих результатів дослідження зумовлене поглибленням наявних відомостей про розвиток уніатського руху на Волині, а також можливістю використання одержаних результатів у процесі подальших досліджень з історії релігійних рухів на Волині та в краєзнавчих розвідках.

UNIATE MOVEMENT IN KOSTOPIL COUNTY IN 1920s–1930s

Archpriest Alexander Fedchuk

Volyn Orthodox Theological Seminary

Keywords: Neo-Union, Greek Catholics, Kostopil County, Antonivka, Yablunne, Male Sedlyshche.

One of the little-studied phenomena of religious life in Volyn during inter-war Poland was the Neo-Union. The purpose of this study is to analyze the development of the Uniate movement in the Kostopil County of the Volyn Voivodeship in the 1920s and 1930s. Its achievement involves delineating the circle of persons involved in this movement; disclosure of the features of its management and identification of persons who were engaged in direct missionary and pastoral work in the field; identifying the centers of the Union in the Kostopil County and finding out their future fate. The research methodology is based on the principles of historicism, objectivity and critical analysis of the source material. The use general scientific (analysis

and synthesis, comparison, generalization, statistical) and special-historical (problematic-horological, historical reconstruction, historical-typological, historical-genetic, biographical) methods gave a chance to investigate the archival sources. During the research, it was found that the Uniate movement in the interwar period developed in Kostopil County in two directions. The first was connected with the colonization of this region by natives of Galicia who professed the Greek-Catholic faith. Just because of the considerable number of Galician colonists that a Redemptorist mission was opened in Kostopol in 1926, which moved to Kovel a year later. Until a certain time, the Galician colonies in the Kostopil region continued to serve the Redemptorists who came here from time to time, but in 1931 a separate Greek-Catholic parish was opened by the Lutsk Catholic bishop in the village of Antonivka, which has since become the spiritual center of the union in the county. Several villages of this parish had their own chapels, which made it possible to provide access to regular services for the majority of Greek Catholics in the Kostopil County. The second direction was the involvement of the local Orthodox population in the Neo-Union, but after a series of failures in this direction in the second half of the 1920s, such efforts ceased and were no longer recorded in the 1930s. The practical significance of the research results is due to the deepening of available information about the development of the Uniate movement in Volyn, as well as the possibility of the obtained results using in the process of further research on the history of religious movements in Volyn and in local studies.

Постановка проблеми. Задумана Ватиканом як інструмент окатоличення православного населення Східної Європи, унія східно-слов'янського чи візантійського обряду (неоунія) почала розповсюджуватися в Польщі з 1924 р. із Підляського воєводства. У квітні 1925 р. перший її осередок з'явився на Волині. Пропагуванням неоунії тут спершу займалися винятково «перельоти» – декілька колишніх православних священників, котрі підпорядкувалися Луцькому католицькому біскупові, адже українських греко-католицьких священників з Галичини, через брак довіри до них з боку польського латинського духовенства, не було допущено до впровадження неоунії. Однак біскуп Адольф Шельонжек, який обійняв Луцьку дієцезію наприкінці 1925 р., започаткував новий вектор розвитку неоунії на Волині – через місію ченців католицького ордену редемптористів, які прийняли греко-католицький обряд. Одночасно перед Луцькою курією стояло завдання взяти під контроль галицьких колоністів, які сповідували греко-католицтво.

Джерела та література. Комплексну працю з історії неоунії на Волині підготував тільки О. Федчук¹, а В.-Ю. Ковалів², Ю. Крамар³, М. Кучере-

па⁴, Р. Скакун⁵, Н. Стоколос⁶ досліджували окремі аспекти її розвитку. Діяльність редемптористів на Волині вивчали Р. Лагіш⁷, О. Лупій⁸. Проте наукових робіт, присвячених неоунійному руху в Костопільському повіті, досі немає.

Виклад основного матеріалу. Поява на Костопільщині організованої уніатської місії пов'язана з бажанням Луцького католицького біскупа Адольфа Шельонжека утворити в своїй дієцезії осередок редемптористів, котрі мали зайнятись як обслуговуванням релігійних потреб греко-католиків – вихідців із Галичини, так і приєднанням до костелу православного населення. Першим редемптористом, запрошеним із монастиря у Збоїсьці (тоді – передмістя Львова) весною 1926 р. для занять із «перельотами», був відомий у майбутньому апостольський візитатор уніатських

С. 68–73.

⁴ Кучерепа М. Неоунія на Волині. «Да всі єдино будуть» // Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині, Луцьк – Володимир-Волинський, 2010. С. 134–141.

⁵ Скакун Р. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924–1939) // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії. Т. 5. Львів, 2007. С. 204–247.

⁶ Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 рр.) // Український історичний журнал. №4. 1999. С. 74–89.

⁷ Лагіш Р. Місійна діяльність Миколая Чарнецького та отців Редемптористів на Волині (1926–1938 рр.) // Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 80. С. 81–86.

⁸ Лупій О. Служіння ієромонаха Миколая Чарнецького на Волині та його значення для місійної діяльності греко-католиків // Добрий пастир. 2014. Вип. 6. С. 74–80.

¹ Федчук О. Неоунія на Волині. Харків-Луцьк, 2022. 488 с.

² Ковалів В.-Й. Ліквідація неоунії в Луцькій дієцезії // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Історичні науки. Вип. 8. 2007. С. 271–288.

³ Крамар Ю. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період // Науковий вісник ВДУ. Історичні науки. Вип. 1. 1998.

парафій Волині Микола Чарнецький. Невдовзі біскуп запропонував редемптористам утворити на Волині сталий осередок, давши на вибір для цього три монастирські приміщення. Оскільки кожне з них мало історичних власників з числа різних католицьких орденів, то редемптористи вирішили не приставати на таку пропозицію, щоб уникнути можливих майнових претензій, але підшукати інше місце. Якраз під час таких пошуків у Луцьк приїхав настоятель католицького костелу в Костополі, котрий повідомив, що на його парафії осіло чимало уніатів з Малопольщі (Галичини). Таким чином, організувати уніатський осередок було вирішено в Костополі, де, як вважали, через наявних уніатів, яких нараховувалося до півтори тисячі, можна було б впливати й на православних⁹.

Невдовзі троє редемптористів з двома послухниками відправилися в Костопіль, де було влаштовано житло й відкрито каплицю на сто осіб. Формально костопільські редемптористи продовжували вважатися залежними від монастиря у Збоїськах, підпорядковуючись тамтешньому ігумену. Духовна праця редемптористів у Костополі полягала у щоденному звершенні богослужіння за східним обрядом та проповідях, які тричі на тиждень виголошувалися українською мовою. Як стверджувалося у виданні єзуїтів східного обряду, ці проповіді притягували й православних, котрі ось уже тридцять років не чули в своєму парафіяльному храмі жодних живих повчань. Також відбувалися виїзди редемптористів у навколишні та дальні села, в яких мешкали колоністи з Галичини¹⁰.

Редемпторист Роман Бахталовський у своїх спогадах так описував успіхи діяльності Костопільської місії: «Щораз більше людей відвідувало нашу каплицю й богослужіння. Майже зразу створився хор із 16 чоловік. Люди уважно й здивовано слухали проповіді на рідній мові. Це було для них новиною. Українська суспільність, затуркана російською неволею, дивилася на галичан з пошаною, навіть ніби з заздрістю. У проповідях і розмовах пояснювалася історична правда про Церкву, спростовувалися вигадані факти. Вірні не бачили жодних перешкод у тому, щоб приступити до Унії, їх обряд був збережений, з'явилися духівники, носії Божої правди – такі їм близькі!»¹¹.

На початку 1927 р. редемптористи запропонували біскупу Адольфу відкрити в Костополі пов-

ноцінну греко-католицьку парафію. Той, однак, віднісся до цього насторожено, наказавши згорнути місію, всіх вихідців із Галичини підпорядкувати католицькому ксьондзу й метричні книги передати до костелу¹². За словами все того Р. Бахталовського, причиною зміни ставлення біскупа до місії редемптористів у Костополі було те, що відвідувати каплицю стали й поляки через що місцеве католицьке духовенство почало скаржитися в Луцьк і шукати способів вижити редемптористів¹³.

Після переїзду в Ковель редемптористи почали тільки час від часу навідуватися у Костопільський повіт, де продовжували окормляти греко-католиків. Одна з найбільших галицьких колоній на Костопільщині була в Березенській волості – на території Яблуннівської православної парафії, що об'єднувала в собі села Яблунне, Данчиміст, Печалівка, Антонівка, Олександрівка, Яринівка з навколишніми хуторами. На цих хуторах, на купленій у місцевих мешканців, що виїздили за океан, на 1927 р. оселилось більше сотні галичан, з якими приїхав й уніатський душпастир, котрий купив будинок із садибою в селі Антонівка¹⁴.

Саме цей священник навесні 1928 р. розпочав намагання розширити свій вплив в окрузі через навернення православного населення. Найбільшу увагу він приділяв с. Данчиміст, що, вірогідно, було пов'язано з наявністю там приписної церкви, богослужіння в якій відбувалися нечасто через відсутність священника, а отже – існувала можливість організувати тут уніатську парафію, якій міг перейти і храм. Слід зауважити, що настоятель православної парафії отець Іван Гловинський проживав у Яблунному, що за вісім верст від Данчиміста, а на парафії була ще й третя церква – в Печалівці.

Першим богослужінням у Данчимості була утренняя з акафістом у будинку одного з колоністів, що оселилися тут. Заздалегідь на богослужіння уніатами були запрошені й місцеві православні селяни, яким повідомили, що приїде «наш батюшка». Через неосвіченість православні селяни мало розумілися у віросповідних різницях, а тому зацікавилися присуттям священника, потреба в якому особливо гостро відчувалася у зв'язку з початком Великого посту. Після богослужіння уніатський священник розпочав бесіду з православними селянами. Примітно, що він не займався агітацією проти православного духовенства, як це часто траплялося

⁹ Redemptoryści wschodni na Wołyniu // Oriens. 1933. №1. S. 23–24.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Бахталовський Р. Апостол з'єдинення наших часів. Б/о. С. 47.

¹² Лупій О. Служіння ієромонаха Миколая Чарнецького... С. 77.

¹³ Бахталовський Р. Апостол з'єдинення... С. 47.

¹⁴ Державний архів Тернопільської області (ДАТО). Ф. 148. Оп. 2. Спр. 556. Арк. 55.

в подібних випадках, але переконував слухати настоятеля і не піддаватися штундівському впливу, обов'язково бути на сповіді й виконувати всі вимоги православної релігії. Також священник заявляв, що православне та уніатське сповідання – одна «руська» віра¹⁵.

Оскільки уніат звершував богослужіння за православним обрядом, мав на собі звичні для священника ризи і говорив такі слова, місцеві мешканці не лише не почали бити на сполох, але й запросили його відслужити утрєню вже в домі одного з православних селян. Таке богослужіння відбулося наступного дня. Після нього священник вже відкрито почав закликати селян до переходу в унію, яка, за його словами, від православ'я відрізняється тільки тим, що уніатське духовенство безкоштовно звершує усі треби. Сам проповідник також пропонував православним звертатися до нього, обіцяючи безкоштовно вінчати й звершувати інші треби, бо брати гроші за таїнства – гріх.

Дізнавшись про уніатську агітацію в одному з сіл парафії, православний священник Іван Гловинський збільшив кількість богослужінь у Данчимості, під час яких почав посилено повчати парафіян, роз'яснюючи різницю між православним та уніатським чи католицьким сповіданнями. Отець Іван закликав вірян не пускати в дім уніата і не користуватися його послугами, щоб не відпасти від православ'я. Задля усунення чи не головної спокиси бідних селян, священник оголосив, що також буде сповідати безкоштовно, а за треби братиме тільки те, що захочуть дати самі парафіяни¹⁶.

Такі контрзаходи отця Івана принесли бажані йому результати, оскільки мешканці Данчиміста перестали відгукуватися на запрошення уніатського священника й стали негайно повідомляти про його приїзд Гловинському. Втім, уніат, не збирався здаватися, спробувавши взяти під контроль церкву цього села. Церковному старості, в якого зберігалися ключі від неї, він сказав, що пробуде в Данчимості цілий тиждень, присвятивши цей час богослужінням у храмі та великопостовим сповідям селян. Більше того, священник заявив старості, що від самого Волинського воєводи має дозвіл служити в місцевій церкві, а тому йому доведеться відповідати перед законом в разі відмови віддати ключі¹⁷.

Погрози та переконання уніатського душпастиря на церковного старосту не подіяли, а серед православного населення не виявилось бажаних

сповідатися в уніата, а тому він змушений був залишити Данчиміст. Останню спробу закріпитися тут він вчинив на Пасху, коли вирішив спробувати відслужити в селі святкове нічне богослужіння, якого місцеве православне населення було позбавлене. Оскільки сподіватися на храм уже не міг, уніатський священник оголосив про звершення пасхальної заутрені та освячення пасок після неї в сільській школі, дозвіл на що отримав від повітової шкільної інспекції. Місцева вчителька, як уніатка, всіляко сприяла цим намірам, святково прибравши й прикрасивши зеленню шкільне приміщення. Однак сподівання уніата не справилися, оскільки на його богослужіння ніхто не прийшов. Не в останню чергу це стало наслідком позапланового приїзду в Данчиміст православного священника, котрий, дізнавшись про заплановане, змінив графік пасхальних богослужінь і провів тут пасхальну ніч¹⁸.

Єдине місце, де уніату вдалося освятити паски православним селянам, була невеличка Яринівка за дев'ять верст від Яблунного. За традицією, місцеві мешканці в суботу вранці посилали за парафіяльним священником підводу, але цього року візник, не бажаючи грязюкою так далеко їхати, відправився в Антонівку, що знаходилася втричі ближче, де проживав уніатський священник. Той залюбки поїхав із візником і провів для мешканців Яринівки освячення пасок. Пізніше, у пасхальний четвер, православний настоятель, який пізно дізнався про інцидент, відслужив тут святкову утрєню, після якої роз'яснив парафіянам різницю між православ'ям й унією. Виявилось, що уніатом в Яринівці був лише вчитель, а всі інші пояснювали, що звернулися до греко-католика з необізнаності, обіцяючи більше користуватися його послугами¹⁹.

Причини такого небезпечного для православного священника розвитку подій у віддалених селах парафії були очевидними – брак пастирської турботи про місцеве населення. Наприклад, у Яринівці малі діти ще ніколи не причащалися, а серед дорослих чимало не посповідалися перед Пасхою, оскільки не могли потрапити у храм через весняне роздоріжжя. Тому селяни просили настоятеля найближчим часом відслужити тут Літургію. Виконати це отець Іван зміг 8 травня, коли до сповіді й причастя приступило багато людей²⁰.

Постійне збільшення на Костопільщині кількості галицьких колоністів і наявність тут віддалених від парафіяльних центрів приписних сіл, які могли

¹⁵ Там само. Арк. 56.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. Арк. 57.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. Арк. 60.

перетворитися у вогнища неоунії, що набирала обертів на Волині, непокоїли окружне православне духовенство, тим більше, що проблема стосувалася не лише Яблуннівської парафії. Ще один конфлікт виник на початку 1928 р. в с. Малі Седлища, що було приписним до Мало-Любашської парафії.

В районі Малих Седлищ оселилося до сорока сімей вихідців із Галичини. Більшість із цих людей приходили на православні богослужіння у місцевий приписний храм, але ніхто не бачив, щоб вони колись купували свічки чи робили пожертви. Хоча православний священник намагався пояснити, що таке унія й де вона взялася, а також пропонував їм повернутися до прабатьківської віри, галичани відмовчувалися, а в окремих приватних розмовах пояснювали, що їм у Львові при від'їзді обіцяли прислати свого ксьондза. У різдвяні свята наприкінці 1927 – на початку 1928 р. в Малі Седлища дійсно приїхав якийсь священнослужитель, який провів декілька богослужінь у приватному приміщенні. Це мало непокоїло православне населення, але в лютому стало відомо, що переселенці подали адміністративній владі колективне прохання про дозвіл звершувати богослужіння у місцевій церкві, що мотивувалося тим, що храм не міг бути побудований православними, бо йому вже близько трьохсот років. Це вкрай обурило православне населення, яке погрожувало підняти галичан на кілки²¹. Для заспокоєння селян в Малі Селища був змушений приїхати благочинний. В подальшому греко-католики вже не пред'являли претензії на місцеву церкву.

Вихід із ситуації, що склалася на Костопільщині, вбачався у посиленні пастирської опіки над приписними селами. Відтак у приписних храмах єпархіальне начальство рекомендувало частіше звершувати богослужіння. Що ж до віддалених сіл, в яких не було своїх храмів, то Костопільський повітовий місіонерський комітет виклопотав у Волинської духовної консисторії дозвіл на звершення, без додаткових узгоджень, раз чи два на рік Божественних літургій під відкритим небом на кладовищах чи в приватних помешканнях у тих місцях, де проживали греко-католики й куди часто їздив уніатський священник. Це стосувалося передусім Яблуннівської, Велико-Любашської і Мало-Любашської парафій Костопільського повіту²². Всі місця поширення уніатської пропаганди відвідав благочинний.

Водночас згадуваний уніатський священник продовжував намагатися поширити свій вплив

на православне населення волості. Як було відомо отцю Івану Гловинському, він обіцяв за літо побудувати каплицю в Антонівці, де звершуватиме треби для всіх православних, які не бажали платити своєму православному священнику. Втім, хоча уніатська каплиця в Антонівці таки з'явилася, в ній релігійні потреби задовольняли тільки навколишні галицькі колоністи, а не зваблені православні.

Наприкінці літа того ж 1928 р. гострий конфлікт з уніатами у православного населення виник не в Антонівці, а в Яблунному, яке уніатський священник, який розвернув свою місію на православній парафії весною, не відвідав жодного разу. Крім церкви, в селі стояла побудована на кошти православного поміщика в 1911 р. каплиця, що з'явилася на місці розібраної ще в 1802 р. церкви. Оскільки в дрібних деталях вона була незавершена, до освячення не дійшло, а у воєнний період з каплиці було вийнято вікна та двері. Нарешті, протягом літа 1928 р. селяни зуміли завершити і благоустроїти каплицю, яку планували освятити наприкінці літа чи на початку осені. Якраз у цей час в Яблунне приїхав колишній місцевий псаломщик, а тепер неоунійний священник Василь Грош, який вирішив захопити цю каплицю й організувати навколо неї уніатську парафію²³.

Слушний момент для втілення наміру «перельота» настав на свято Успіння Пресвятої Богородиці, коли парафіяльний священник разом із великою групою селян відправився на свято у сусідню парафію. Саме тоді, за відсутності більшості православних, Василь Грош, якому сприяло декілька осіб, освятив каплицю, що стояла відкритою після внутрішньої побілки. Відразу після цього він закріпив своє «право» на володіння приміщенням звершенням у ньому вечірні. Дізнавшись про це, благочинний протоієрей Михайло Боруцький прибув у Яблунне, де почав вияснити настрої людей. Розпитавши парафіян, він переконався, що в унію тут ніхто не збирався, а все, що сталося, – витівка трьох осіб на чолі з учителем²⁴.

Як рапортував у консисторію після повернення з Яблунівки благочинний, переживати за долю парафії було зайвим: «Я виїхав з Яблунного зі спокійною душею, що унія там не буде насаджена, бо всі допитані дуже збуджені проти Гроша та його прихильників на чолі з учителем, а це помста Гроша за усунення його з парафії»²⁵. Дійсно, вже через декілька днів «перельот» Грош змушений був залишити Яблунне, де ніхто не висловлював бажання

²¹ Там само. Арк. 80–81.

²² Там само. Арк. 52.

²³ Там само. Арк. 67.

²⁴ Там само. Арк. 46.

²⁵ Там само. Арк. 78.

перейти із православ'я в неоунію. А каплиця була урочисто відкрита й передана православному священнику, у присутності представників адміністративної влади, 9 вересня²⁶.

Ще одним осередком неоунії на Костопільщині могли стати села Бистричі та Маринин Людвіпольської волості. Ще в 1927 р. агітувати на користь неоунії тут розпочав православний псаломщик Юхим Остальський, але в консисторії про це дізналися тільки в 1929 р., коли туди поскаржився священник Павло Ботаневич. Достеменно відомо, що псаломщик контактував із Луцькою курією, спілкувався з латинським духовенством та самим біскупом, від якого отримав обіцянку прислати в Маринин уніатського ксьондза, котрий тут так і не з'явився, оскільки серед населення не було бажаних змінювати конфесію, хоча Юхим Остальський намагався підготувати ґрунт, розповсюджуючи уніатську літературу. Занадто повіривши в успіх своєї справи, «перельот» подав в газету «Echo Rowienské» матеріал про прийняття унії шістдесятима мешканцями Маринина. Ця дезінформація, надрукована вказаним виданням 30 вересня 1928 р., обурила селян, які були готові побити відступника, але боялися поліції, з якою він контактував. Зрештою, переконавшись у безперспективності своєї затії, Остальський почав виправдовуватися й переконувати, що не мав наміру переходити в унію. Таким чином, жодних практичних наслідків його агітація не принесла²⁷.

Всі ці невдачі уніатської місії серед православного населення відбили в зацікавлених осіб бажання продовжувати її на Костопільщині. Жодних спроб такої місії тут у 1930-х рр. не зафіксовано. Натомість, організаційного розвитку набув релігійний рух греко-католиків – галицьких колоністів, кількість яких у повіті продовжувала залишатися порівняно великою.

На жаль, не вдалося встановити ім'я вище згаданого уніатського священника, який оселився в с. Антонівка, як і виявити його канонічне підпорядкування. Однак добре відомо, що греко-католицькому духовенству з Галичини було заборонено проводити душпастирську роботу з уніатами поза межами Львівського, Тернопільського та Станіславського воєводств, що закріплювалося, зокрема, умовами Конкордату між Варшавою та Ватиканом 1925 р. Натомість, католицьке духовенство могло опікуватися уніатами всіх регіонів Польщі. Таким чином, неоунійні парафії, що виникали в різних воєводствах Польщі, адміністративно залежали

від місцевих католицьких біскупів, які керували ними на засадах так званого біритуалізму. За відсутності уніатських священників обслуговувати такі парафії біскупи могли доручати латинським ксьондзам, які спеціально для цього приймали східний обряд²⁸.

Таким чином, всі уніати Волинського воєводства вважалися паствою Луцького католицького біскупа Адольфа Шельонжека. Як і раніше, греко-католицькі осередки Волині (йдеться про місця осідку колоністів з Галичини), обслуговували редемптористи, які доїздили з Ковеля. Однак оскільки ченців ордену у Ковелі проживало небагато, а більших чи менших колоній греко-католиків у різних куточках Волині було чимало, рівень забезпечення усіх духовних потреб колоністів залишався невисоким. Щоб виправити це, наприкінці 1920-х рр. Луцький біскуп вирішив відкрити на Волині декілька постійних греко-католицьких парафій, хоча, нагадаємо, в 1927 р. він виступав проти такої ідеї. Відкриття парафій у місцях найбільшого скупчення вихідців із Галичини не тільки дало б змогу частині греко-католиків отримати постійного священника, але й дещо розвантажило б редемптористів, які отримали б змогу більше уваги приділити інших напрямкам.

Перша така парафія на Волині у 1929 р. з'явилася в с. Оздютичі Горохівського повіту, а в 1931 р. біскуп Адольф відкрив другу греко-католицьку парафію – в с. Антонівка Костопільського повіту. Її настоятелем став «перельот» Ксенофонт Керша, котрий змінив конфесію щойно на початку 1930-х рр., як вважають, під впливом дружини-вчительки. Перед отриманням уніатської парафії на Волині він встиг простудіювати католицьке богослов'я у Львівській духовній академії²⁹.

Крім Антонівки, отець Ксенофонт обслуговував греко-католиків усіх навколишніх колоній. Він мав змогу проводити богослужіння в Малих Седлищах та Олександрівці, де вірогідно, під молитовний дім було переобладнано приватне приміщення, а також – у с. Кадобище, де існувала латинська каплиця, в якій було дозволено молитися уніатам. Загалом, у 1933 р., згідно опублікованої в «Oriens» статистиці, Антонівська парафія налічувала 2000 вірних³⁰. Але в 1935 р. львівська газета «Діло» опублікувала інші статистичні дані, які засвідчували меншу кількість парафіян –

²⁶ Там само. Арк. 70–71.

²⁷ ДАГО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 59. Арк. 1–15.

²⁸ Федчук О. Неоунія на Волині. С. 7, 34.

²⁹ Федчук О. Неоунія на Волині. С. 65.

³⁰ Redemptoryscі wschodni na Wołyniu // Oriens. 1933. № 1. S. 24.

1200 осіб³¹. На той час парафією керувала вже інша особа – священник Василь Додик, котрий був єдиним деканом (благочинним) уніатів Волині³². На відміну від отця Керші, він не був «перельотом», а походив із греко-католицького духовенства Галичини. Отець Василь став чи не єдиним кліриком УГКЦ з Галичини, якому вдалося у цей час стати на душпастирську працю на Волині.

В середині 1930-х рр. на Антонівській парафії почали відчуватися певні кризові явища, які по-своєму в 1936 р. пояснив у звіті перед Волинським православним єпархіальним зібранням місіонер Волинської єпархії священник Серафим Казновецький: «В с. Антонівці Яблонівської парафії справа унії вже зліквідована. Замість перельота Керши призначено було до Антонівки благочинного Додика. Нині поступили відомості, що він виїхав з Антонівки, бо на його утримання там як пароха цієї парафії не хоче тратитись ні курія Луцька, яка побачила, що надії поширення акції не справилились, ні митрополит Шептицький, хоч парафіяни Антонівські то є хуторяни вихідці з Галичини»³³. Взявши до уваги цей звіт, офіційне видання Волинської духовної консисторії на початку 1936 р. встигло повідомити про самоліквідацію уніатської парафії в Антонівці, яку залишив ксьондз, переконавшись у марності своєї праці, адже «за десять років в унію не перейшов жоден православний місцевий мешканець, тож місіонерські цілі цієї парафії провалилися»³⁴.

Насправді ж, отець Василь Додик виїхав не з парафії, а тільки з самої Антонівки, перебравшись у Малі Седлища, де також з'явилася уніатська каплиця. Дозвіл на її будівництво тривалий час органи цивільної влади не давали, але 20 вересня 1936 р. біскуп Миколай Чарнецький, візитатор уніатських парафій Волині, таки зміг освятити цю каплицю³⁵. В Малих Седлищах було відкрито філію Антонівської парафії, куди й вирішив за краще переїхати її настоятель. Треба сказати, що мова про поділ цієї доволі великої, як за кількістю вірних, так і за площею, парафії на декілька заходила ще в 1933 р.³⁶

Важко стверджувати, що ж стало причиною переїзду настоятеля з Антонівки в Малі Седлища, але можна припустити, що причиною цього були побутові умови чи кількість уніатського населення

в селі. Якщо всіх вірних Антонівської парафії на середину 1937 р. нараховувалося, згідно урядової статистики, 1800 осіб, то в самій Антонівці було тільки 180 греко-католиків. Цікаво, що парафіяльний клір, за цими ж даними, утримувався не лише Луцькою курією, але певні кошти надходили й від Львівського греко-католицького митрополита Андрія Шептицького³⁷.

При отці Василю Додику Антонівська парафія отримала й вікарного священника, необхідність чого пояснювалася наявністю тут кількох каплиць і молитовних будинків. Ним став «перельот» Нифонт Ведмідь – колишній православний ігумен, котрий був єдиною на Волині особою, яка встигла змінити конфесійну приналежність двічі. В 1925 р. він став одним із перших на Волині віровідступників, але через рік повернувся до православ'я, яке знову покинув заради унії на початку 1930-х рр. В 1937 р. Нифонта призначено настоятелем Антонівської парафії, але ще через рік сюди було делеговано випускника Дубенської уніатської семінарії Романа Данилевича³⁸. На цей момент богослужіння відбувалися в каплицях в Антонівці, Малих Седлищах і Кадобищі, а також в приватному приміщенні в Олександрівці³⁹.

З приєднанням Волині до СРСР неоунійний рух на Волині почав занепадати, однак біскуп Микола Чарнецький стверджував, що на червень 1941 р. все ще існували уніатські стани в Антонівці, Малих Седлищах та Кадобищі. В 1940 р. отець Роман Данилевич із Малих Седлищ відвідував апостольського візитатора у Львові⁴⁰. Відомо, що під час радянсько-німецької війни Данилевич спершу почав редагувати районну газету, а потім пішов в УПА. Переховувався від німців у лісі й псаломщик цієї парафії Микола Калачурка⁴¹. Згідно даних Волинсько-Рівненського єпархіального управління, в 1944 р. в Антонівці та Кадобищі та ще кількох місцях на Волині продовжували діяти уніатські центри, але протягом 1945 р. всіх їх було ліквідовано⁴².

Висновки. Таким чином, уніатська місія в Костопільському повіті розпочалася восени 1926 р., коли в повітовому центрі оселилися редемптористи, котрі обслуговували переселенців із Галичини, але мали намір також працювати і з

³¹ Скільки визнавців має унія на північно-західних землях? // Діло. 1935. № 211. С. 5.

³² Wiadomości i notatki // Oriens. 1934. № 5. S. 159.

³³ ДАТО. Ф. 148. Оп. 5. Спр. 183. Арк. 4.

³⁴ Самозліквідувалась уніатська парафія в с. Антонівці // Церква і Нарід. 1936. № 3. С. 92–93.

³⁵ Wiadomości i notatki // Oriens. 1936. № 5. S. 159.

³⁶ Rozwoj akcji unijnej na Wołyniu // Oriens. 1933. № 3. S. 78.

³⁷ Державний архів Волинської області. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1853. Арк. 98.

³⁸ Wiadomości i notatki // Oriens. 1938. № 3. S. 94

³⁹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 5. Спр. 189. Арк. 11.

⁴⁰ Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Справа 68069-фп. Том 4. Арк. 25.

⁴¹ Там само. Арк. 65.

⁴² Федчук О. Неоунія на Волині. С. 319–320.

православним населенням. Подальшому розвитку їх праці у повіті завадили непорозуміння з латинських духовенством, котре не бажало втрачати вплив у регіоні і допускати тут посилення уніатського руху. Протягом 1927–1928 рр. на Костопільщині мали місце намагання заснувати неоунійні осередки на базі існуючих православних парафій, але ці спроби залишилися невдалими через небажання православного населення змінювати конфе-

сію. В 1930-х рр. уніатський рух у Костопільському повіті виражався тільки в забезпеченні релігійних потреб галицьких колоністів, кількість яких тут могла сягати двох тисяч осіб. У 1931 р. для них було утворено парафію з центром у с. Антонівка, але в другій половині 1930-х рр. духовний центр греко-католиків Костопільщини перемістився у с. Мале Седлище. До 1945 р. уніатські осередки в регіоні зникли.

References

- Bahtalovs'kyj, R. (B/o). Apostol z'jedynennja nashyh chasiv. [in Ukrainian].
- Kramar, Yu. (1998). Problema neounii na Volyni u mizhvojenyj period. *Naukovyj visnyk VDU. Istorychni nauky*, (1), 68–73. Lutsk. [in Ukrainian].
- Kovaliv, V.-I. (2007). Likvidatsiia neounii v Lutskii diietsezii. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiiia». Seriia: Istorychni nauky*, (8), 271–288. [in Ukrainian].
- Kucherepa, M. (2010). Neouniia na Volyni. «Da vsy yedyno budut». *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena istorii Hreko-Katolytskon Tserkvy na Volyni*. Lutsk – Volodymyr-Volynskiy, 134–141. [in Ukrainian].
- Lahish, R. (2014). Misiina diialnist Mykolaia Charnetskoho ta ottziv Redemptorystiv na Volyni (1926–1938 rr.). *Hileia: naukovyi visnyk*, (80), 81–86. [in Ukrainian].
- Lupij, O. (2014). Sluzhinnia iieromonakha Mykolaia Charnetskoho na Volyni ta yoho znachennia dla misiinoi diialnosti hreko-katolykiv. *Dobryi pastyr*, 6, 74–80. [in Ukrainian].
- Redmptorysci wschodni na Wolyniu, *Oriens*, 1933 (1), p. 23–24. [in Polish].
- Rozwoj akcji unijnej na Wolyniu, *Oriens*, 1933 (3), p. 78. [in Polish].
- Skil'ky vyznavciv maje unija na pivnichno-zahidnyh zemljah? *Dilo*. 1935 (211), p. 5. [in Ukrainian].
- Skakun, R. (2007). «Nova uniiia» u Druhii Rechi Pospolytii (1924–1939). *Kovchek. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii*, T. 5. Lviv, 204–247. [in Ukrainian].
- Samozlikvidovalas' unijats'ka parafija v s. Antonivci. *Cerkva i Narid*, 1936, (3), p. 92–93. [in Ukrainian].
- Stokolos, N. (1999). Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polshchi (1923–1939 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (4), 74–89. [in Ukrainian].
- Fedchuk, O. (2022). Neouniia na Volyni [Neo-Union in Volina]. Kharkiv-Lutsk. [in Ukrainian].
- Wiadomości i notatki. *Oriens*, 1934 (5), p. 159. [in Polish].
- Wiadomości i notatki. *Oriens*, 1936 (5), p. 159. [in Polish].
- Wiadomości i notatki. *Oriens*, 1938 (3), p. 94. [in Polish].